

УДК 821.111-3.09

КАТЕРИНА ТАРАНИК-ТКАЧУК

(Київ)

РОЗВИТОК НАРАТИВНОЇ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКОГО РОМАНУ У ТВОРЧОСТІ ГЕНРІ ФІЛДІНГА («ІСТОРІЯ ТОМА ДЖОНСА, ЗНАЙДИ»)

Ключові слова: Генрі Філдінг, наративна модель, роман, Просвітництво, індивідуально-авторська свідомість, стиль, герой.

Наратологія як нова галузь літературознавчого знання, що значно розширює простір вивчення художнього твору, заявила про себе наприкінці 60-х років ХХ ст., урізноманітвивши підходи до вивчення, аналізу й інтерпретації художніх текстів і ставши одним із перспективних напрямів сучасного літературознавства щодо дослідження оповідних і розповідних стратегій у національних літературах різних епох.

Теоретичні засади наратології сформовані завдяки французьким семіологам (К. Бремен, А. Ж. Греймас) на підставі критичного перегляду структуралістської моделі світобачення й розуміння мистецтва з погляду комунікативних уявлень про його природу, а також основних концепцій теорії оповіді початку ХХ ст., зокрема формальної школи (В. Шкловський, Б. Ейхенбаум, В. Пропп), принципу діалогічності (М. Бахтін), осмислення структури міфу (К. Леві-Стросс), англо-американської типології техніки розповіді (П. Лоббок, Н. Фрідман та ін.), німецької комбінаторної теорії (З. Лайбфрід, В. Фюгер, Ф. Штанцель, В. Кайзер), досліджень структуралістів (Л. Долежал, К. Бартошинський, Ю. Лотман, Б. Успенський та ін.). Розгляд наратологічної природи художнього твору як акту комунікації кардинально змінив усталені наукові уявлення про складники художньої структури – час, простір, сюжет, композицію, образ тощо.

Інтерес до наратологічних проблем у сучасній зарубіжній науці є доволі потужним, що засвідчують вагомі праці В. Шміда, Ж. Жено, Ж. Женета, П. Чудакова та багатьох інших. Значними здобутками сучасного українського літературознавства можна вважати появу «Наратологічного словника» О. Ткачука (2002), наукових праць із питань наратології (О. Капленко, В. Сірук, В. Поліщук, С. Сіверська, М. Лучицька, В. Остапчук, М. Гарапко та ін.), а також низки кандидатських і докторських дисертацій: «Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу» (2003) Ольги Папуши, «Лінгвопоетичний та наративний коди інтимізації в художньому тексті (на матеріалі української та російської прози другої половини ХІХ – першої половини ХХ століть» (2003) Алли Корольової, «Відображення стану тривоги персонажа в англійській художній прозі: семантико-когнітивний та наративний аспекти» (2007) Галини Харкевич, «Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач» (2007) Тетяни Черкашиної, «Особливості наративної стратегії в біографічній прозі Пітера Акройда» (2008) Олеси Петрусь, «Наративні стратегії малої прози (на матеріалі української

літератури кінця XIX – початку XX століть)» (2009) Лідії Мацевко-Бекерської, «Наративно-жанрова специфіка української, польської, російської прози першої половини XIX століття» (2010) Надії Петриченко та ін.

У сучасний період поле застосування наратологічних підходів напрочуд широке: від дослідження способів комунікації читача з текстом до осмислення наратологічної концепції як самодостатньої методики літературознавства. Наратологічний підхід передбачає розуміння комунікативної природи літератури, врахування авторської стратегії у виборі текстуальних технологій. Наративний дискурс будь-якого тексту є важливим показником прояву формозмісту, відображення авторської концепції через певну розповідну й оповідну структуру. У наративній структурі художнього твору знаходять відбиток специфіка художнього мислення певної доби, історико-культурна ситуація, естетичні вподобання автора, панівний філософський дискурс, тенденції літературного процесу й еволюція стилю митця тощо.

Спадщина Генрі Філдінга, видатного представника англійського літератури середини XVIII століття, дає цікавий матеріал для спостереження над розвитком індивідуальної свідомості, яка почала формуватися у Європі в той час. А роман «Історія Тома Джонса, знайди» є одним із яскравих зразків новочасного роману, у якому виявилися наративні стратегії, що вплинули й на подальший розвиток романного жанру. Творчість Г. Філдінга розглядали такі літературознавці, як Т. Дьяконова, А. Єлістратова, Д. Наливайко та ін., проте наративна організація прози митця залишалася поза увагою дослідників. У зв'язку з цим головна мета статті – виявити специфіку наративної моделі роману «Історія Тома Джонса, знайди» Г. Філдінга у контексті розвитку англійського роману доби.

Генрі Філдінг (Henry Fielding, 1707–1754) є одним із найвидатніших представників англійського реалізму XVIII століття. Його вважають засновником європейського реалістичного роману, хоча за 47 років, що відвела йому доля, він написав лише 3 романи, а основна його діяльність була зосереджена в галузі драматургії (він написав 27 п'єс). Утім, здобутки Г. Філдінга в розвитку епічної романної форми є вагомими.

Розглядаючи роман Г. Філдінга «Історія Тома Джонса...», спробуємо дослідити наративну модель твору з позиції формування індивідуально-авторського стилю письменника як яскравого представника епохи Просвітництва.

Г. Філдінг називав себе «творцем нового різновиду літератури», визначивши жанр своїх романів як «комічний епос у прозі». Митець спирався на літературні традиції Семюеля Річардсона (1689–1761), який був сучасником Г. Філдінга і заклав підвалини соціально-психологічного роману, утвердивши епістолярну форму розповіді. Три найвідоміші романи С. Річардсона («Памела, або ж Винагороджена добродієність» (1740); «Клариса, або історія юної леді» (1747–1748); «Історія сера Чарльза Грандісона» (1753)) засвідчують сентиментально-дидактичний стиль, що став одним із головних показників просвітницької наративної структури.

Г. Філдінг, за його твердженням, наслідуючи М. Сервантеса, натомість створив «комічний епос у прозі», розширивши морально-філософський зміст й утвердивши жанр «історії» (story). Зауважимо, що зі слова історія починається назва не лише одного з романів С. Річардсона («Історія сера

Чарльза Грандісона»), а й двох романів Г. Філдінга: «Історія пригод Джозефа Ендруса і його друга Абраама Адамса» («The History of the Adventures of Joseph Andrews and of his Friend Mr. Abraham Adams», 1742), «Історія Тома Джонса, знайди» («The History of Tom Jones, a Foundling», 1749).

Створюючи сатиричну оповідь у романі «Історія Тома Джонса, знайди», Г. Філдінг свідомо робить свого головного персонажа схожим на Дон Кіхота. Свідченням цього є й наявність у Тома Джонса «зброєносця» Патриджа, дуже схожого на Санчо Пансу; окреме звернення Г. Філдінга до образу Дон Кіхота у п'єсі «Дон Кіхот у Англії» (1734); започаткування жанру роману «великої дороги» тощо.

Згадаємо, що більшість зарубіжних дослідників вважають першим справжнім романом в історії європейської літератури твір М. Сервантеса «Дон Кіхот» [4, с. 23]. Так, американський науковець Гаррі Левін зазначив, що жанр роману розпочав своє існування досить своєрідно – «з висміювання й повалення свого попередника»: «І Сервантес, протиставляючи повсякденну реальність міста, що розвивається, лицарським ідеалам замку, що руйнується, створив архетип для всіх романістів і майбутніх реалістів» [9, с. 70–71].

Створена Г. Філдінгом нарративна модель роману підтверджує спробу письменника утвердити реалістичну оповідь у прозі. З цією метою Г. Філдінг увів у твір «Історія Тома Джонса, знайди» реальну людину й поставив її у звичні для неї (реальні, типові) обставини. У такий спосіб автор-реаліст досягає своєї мети – створення художньо достовірного нарративного дискурсу у творі. Саме бажання відтворити наближену до життя реалістичну оповідь вимагало від Г. Філдінга оновлення змісту й мови роману, творчих пошуків та новацій нарративних структур.

Формування стилю Г. Філдінга-романіста відбувалося під впливом його досвіду фейлетоніста і сатирика часописів «Щирий патріот» і «Якобінський журнал». Ця кореспондентська практика допомогла письменникові майстерно приховувати під сатиричними й іронічними сценами творів соціально-викривальні мотиви.

До своєї письменницької праці Г. Філдінг ставився напрочуд серйозно, навчався літературній справі й у колі сім'ї, і під час перебування в коледжі та в університеті. Його тітка Мері Монтегю була відомою письменницею, ще під час навчання в Ітонському коледжі Г. Філдінг розпочав свою письменницьку кар'єру як драматург, а заробляв собі на життя компонуванням п'єс. Г. Філдінг закінчив Лейденський університет, де глибоко вивчав класичну літературу. Твори античних авторів читав мовою оригіналу, знаючи давньогрецьку мову й латину. У 1730 році три п'єси Г. Філдінга були успішно поставлені в лондонському театрі Друрі-Лейн.

Епіграф до роману «Історія Тома Джонса, знайди» взятий автором із «Поетичного мистецтва» Горація (141–142 вірші – це вільний переклад вступних віршів «Одіссеї» Гомера): «Mores hominum militorum vidit» («Бачив звичаї багатьох людей»). Розміщення епіграфа на титульній сторінці твору підтверджує як володіння письменником латиною, так і його бажання створити соціально-побутову комічну епопею, енциклопедію англійського жит-

тя тієї доби. Для втілення мети найкраще підходив саме жанр роману, який завдяки Г. Філдінгу наблизився до реального життя.

М. Бахтін слушно зазначив, що роман є проявом часу, «найкраще висловлює тенденції становлення нового світу, це єдиний жанр, народжений цим новим світом і в усьому суголосний йому» [1, с. 98].

Д. Затонський підкреслив подвійність структури роману, коли необхідно описати повноту світу, але цей багатогранний матеріал організовується навколо індивідуальної приватної події, надаючи роману як жанру «неперервність руху» [4, с. 21]. Якраз завдяки створенню типового героя свого часу, ураховуючи зміни в суспільстві, «роман якомога точніше «копіює» сам світ, саме суспільство, саму людину, одночасно відтворюючи й моделюючи їх, оцінюючи й створюючи» [3, с. 21].

Однією із провідних ознак англійських романів XVIII століття стало відображення прагнення індивіда до особистої вигоди, досягнення кар'єри, що зумовлене соціально-історичною ситуацією того часу. На думку Д. Затонського, досягти цього швидко міг тільки «вискочень» [4, с. 237]. Отже, роман «Історія Тома Джонса, знайди» Г. Філдінга – це твір про «вискочня».

Французький прозаїк Мішель Бютор, аналізуючи внесок А. Р. Лесажа, П. де Маріво, Г. Філдінга, зазначав, що у творах митців XVIII століття головною є тема «вискочня» [8, с. 679]. Відповідно автор тексту створює нарацію про те, як цей герой піднявся так високо і як у суспільстві сформувався відповідне тло для такого «піднесення».

Американський письменник XX ст. Ральф Еллісон зазначив, що лише у XVIII ст. з'явилася потреба в нових художніх формах, оскільки люди того часу захопилися жагою змін [10, с. 63]. До XVIII ст., як писав Р. Еллісон, людина відчувала себе «вдома» у тому середовищі, що здавалося стабільним і добре організованим світом [10, с. 63]. Цю думку підтримав сучасний український науковець Д. Наливайко в книзі «Мистецтво: напрями, течії, стилі», обґрунтувавши думку про те, що існування канонічних стилів (дотримання стилю «великої епохи» як єдиної, загальної, обов'язкової для митців норми) базувалося на статичності форм суспільного життя, тобто на відсутності відчуття динаміки й мінливості в існуванні людини [6, с. 48]. Отже, з XVIII ст. в художній свідомості поширюється відчуття «динаміки життя й мінливості людини». Такі тенденції антинормативності на межі XVII–XVIII сс. відзначають у своїх працях О. Поуп («Досвід про критику»), О. Сумароков («Епістола про віршування»), Г. Лессінг («Гамбурзька драматургія»), а також Г. Філдінг у передмовах до своїх романів.

У XVIII ст. в європейських літературах поступово утверджується просвітницька наративна модель роману. У ній нерідко виявлявся казковий позитивний фінал (добро перемагає). Основу сюжету становить історія про те, як добрий, майже казковий, герой (дивак) перемагає могутніх представників злих сил. Літературні нащадки успішно запозичили цей структурний елемент у Г. Філдінга (Т. Д. Смолетт, О. Голдсміт, В. Скотт, Ч. Діккенс та ін.).

Головна ідея просвітницького роману – виховання читачів, а для цього саме підходить створення нарації життя, пригод, іноді навіть безчинств (як у сатиричній повісті Г. Філдінга «Життя Джонатана Уайльда Великого» («The life of Mr. Jonathan Wild the Great», 1742). Нагадаємо, що роман як жанр став

центром літературного життя лише у XVIII столітті, давши письменникам простір для повчально-сентенційно-дидактичної оповіді.

Пафос Просвітництва полягає у прагненні людини до самовдосконалення (недаремно у романах доби Просвітництва численні перешкоди, котрі має перебороти герой, набувають нерідко фантастично-гротескного характеру, створюючи ситуацію ізоляції, відірваності, самотності для персонажа).

На думку Д. Затонського, просвітницька література була насамперед пов'язана з філософією, «наперед заданою моральною оцінкою буття, котра застосовувалась до ідеалу «природної людини» та обмежувалась раціональними принципами «громадянського суспільства» [3, с. 57]. А отже, наратор у просвітницькому романі всіма можливими засобами мав передати образ досконалої «природної людини», котра керується у своїх вчинках раціональними доводами розуму й обстоєє принципи громадянського суспільства.

Моралізаторство просвітницьких романів можна вважати тим, заради чого і перечитують усі твори – заради «подробиць». Зазначення стислого змісту ще на початку кожного розділу в романі Г. Філдінга «Історія Тома Джонса, знайди», випереджає події і створює ефект повної передбачуваності. Цікавими ці розділи роблять саме «подробиці», смакування описів, роздумів, міркувань оповідача. Сюжетом твору Г. Філдінга є «біографія» Тома Джонса, а решта – захопливий світ подробиць, що створюють наративне тло роману.

Отже, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки. «Історія Тома Джонса, знайди» Г. Філдінга є яскравим зразком просвітницького реалістичного роману, який почав формуватися у XVIII столітті й справив значний вплив на подальший розвиток романного жанру. Г. Філдінг уперше широко ввів у свій твір саме життя в його соціально-історичній конкретності й розмаїтті деталей та подробиць. «Ядро» наративної моделі роману становить історія формування й утвердження героя-вискочня, а тлом для біографії є реальний світ, умови існування й виховання персонажа. Спираючись на традиції М. Сервантеса, С. Річардсона та інших митців, Г. Філдінг значно розширив обрії європейського роману, позбавивши його казково-фантастичних елементів і домінування дидактичного пафосу. Том Джонс постає як людина свого часу, органічно пов'язана з різними колами суспільства, вона є втіленням його ознак, вад і прагнень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. Эпос и роман. О методологии исследования романа / М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1970. – № 1. – С. 13–35.
2. Деркач Л. М. Наративні моделі у прозі Валер'яна Підмогильного : дис. ... канд. філол. наук. : 10.01.06 / Лариса Миколаївна Деркач. – Луцьк, 2008. – 226 с.
3. Затонский Д. В. Европейский реализм XIX века. Линии и лики / Д. В. Затонский. – К. : Наук. думка, 1984. – 167 с.
4. Затонский Д. В. Искусство романа и XX век / Д. В. Затонский. – М. : Худож. лит-ра, 1973. – 278 с.
5. Мацевко-Бекерська Л. В. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології : монографія / Л. В. Мацевко-Бекерська. – Львів : Сплайн, 2008. – 408 с.

6. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. – К. : Мистецтво, 1985. – 365 с.
7. Сірук В. Г. Наративні структури в українській новелістиці 80–90-х років ХХ ст. (типологія та внутрішньотекстові моделі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / В. Г. Сірук. – К., 2003. – 20 с.
8. Butor M. Individuum und Gruppe im Roman / M. Butor // Akzente. – 1963 – № 6.
9. Contexts of Criticism / H. Levin. – Harvard, 1957.
10. Ellison R. Society, Morality and the Novel / R. Ellison // The Living Novel. – New York, 1957.
11. Fielding H. Joseph Andrews, or The History of the Adventures of Joseph Andrews and of his Friend Mr. Abraham Adams [Електронний ресурс] / Henry Fielding. – London: J. M. Dent & Sons LTD. New York: E. P. Dutton & Co. Inc. // Режим доступу : https://archive.org/stream/josephandrews00fielrich/josephandrews00fielrich_djvu.txt
12. Fielding H. Amelia [Електронний ресурс] / Henry Fielding. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/6098/6098-h/6098-h.htm>

ЕКАТЕРИНА ТАРАНИК-ТКАЧУК

РОЗВИТИЕ НАРРАТИВНОЙ МОДЕЛИ АНГЛИЙСКОГО РОМАНА В ТВОРЧЕСТВЕ ГЕНРИ ФИЛДИНГА («ИСТОРИЯ ТОМА ДЖОНСА, НАЙДЕНЬША»).

В статье рассматриваются основные тенденции развития английского романа периода Просвещения, в частности творчество Г. Филдинга и его вклад в историю романного жанра. Предметом исследования является нарративная модель романа «История Тома Джонса, найденыхша», которая определяется как просвещенческая, реалистическая, сатирическая. Обозначены литературные традиции, на которые опирался писатель: «Дон Кихот» М. Сервантеса, произведения представителя сентиментализма С. Ричардсона. В то же время Г. Филдинг является большим новатором в области жанра романа, так как значительно приблизил его к современной жизни. Благодаря творчеству Г. Филдинга роман становится более открытым, динамичным и реалистичным жанром, с одной стороны выполняя задачи Просвещения, а с другой – открывая путь для утверждения индивидуально-авторского сознания, познания окружающей среды. «История Тома Джонса, найденыхша» Г. Филдинга является ярким примером просвещенческого реалистического романа, который начал формироваться в XVIII веке и произвел значительное влияние на дальнейшее развитие романного жанра. Г. Филдинг впервые широко ввел в свое произведение саму жизнь в ее социально-исторической конкретности и многообразии деталей и подробностей.

«Ядро» нарративной модели романа Г. Филдинга составляет история формирования и утверждения героя-высочки, а фоном для биографии является реальный мир, условия существования и воспитания персонажа. Г. Филдинг значительно расширил горизонты европейского романа, лишив его сказочно-фантастических элементов и доминирования дидактического пафоса. Том Джонс предстает как человек своего времени, органично связанный с разными слоями общества, который является воплощением его черт, недостатков и устремлений.

Ключевые слова: Генри Филдинг, нарративная модель, роман, Просвещение, индивидуально-авторское сознание, стиль, герой.

KATERYNA TARANIK-TKACHUK

THE DEVELOPMENT OF THE NARRATIVE MODELS IN H.FIELDING'S NOVEL («THE HISTORY OF TOM JONES, A FOUNDING»)

The article deals with the main trends in developing the English novel of the Enlightenment and H. Fielding's contribution in the history of the novel. The subject of the research is the narrative model of «The History of Tom Jones, a Founding», which can be described as

realistic, satiric. The writer followed the traditions of M. Servantes's «Don Quixote» and such representative of sentimentalism as S. Richardson. Meanwhile, H. Fielding is a great innovator in the genre of the novel, as it got closer to the modern life. The novel of H. Fielding became more open, dynamic and realistic and fulfilled the requirements of the Enlightenment; also it showed the attitude to the domestic environment. Fielding's «The History of Tom Jones, a Founding» is the bright sample of the realistic novel of the Enlightenment, which established in the XVIII century and influenced the further development of the novel. H. Fielding described for the first time to the social and historical background and represented the variety of details. The "core" of H. Fielding's narrative model is the snob as a character and the background to the biography serves the real world, the conditions of forming and upbringing of the character. H. Fielding broadened the frames of the European novel and deprived it of the elements of fairy tale, fantasy, the didactic pathos. Tom Jones is supposed to be the hero of his time, harmonically united with the society and combines the advantages and disadvantages.

Key words: *Henry Fielding, the narrative model, novel, the Enlightenment, the consciousness, style, character.*

Одержано 22.01.2016 р.